

Семенова В. Г.

## ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Досліджено підходи щодо визначення сутності категорії «інтелектуальна власність». Виявлено наявність різноманітних підходів до визначення поняття «інтелектуальна власність» (юридичний, соціально-філософський, економічний), що обмежують зміст і значення даної категорії. Встановлено, що комплексний підхід, який поєднує усі аспекти поняття «інтелектуальна власність» найбільш повно відображає сутність та природу даного поняття. Досліджені підходи щодо класифікації об'єктів інтелектуальної власності.

**Ключові слова:** інтелектуальна власність, інноваційна діяльність, юридичний підхід, економічний підхід, комплексний підхід.

### 1. Вступ

Розвиток вітчизняних підприємств сьогодні напружено залежить від спроможності активізувати інноваційну діяльність шляхом впровадження новітніх технологій, створення інноваційної продукції та формування інтелектуальної власності.

Дослідники підкреслюють, що у сучасних економічних реаліях саме формування інтелектуальної власності є значним чинником економічного зростання та чинником досягнення значних конкурентних переваг у міжнародному співтоваристві [1].

Основою процесу створення інтелектуальної продукції та процесів відтворення інтелектуального капіталу є інтелектуальна праця. Вона є підґрунтям для нового етапу розвитку економіки, яка набуває інтелектуальних ознак. Інноваційна діяльність підприємств має сьогодні вирішальне значення для створення об'єктів інтелектуальної власності та їх комерціалізації [2].

Цим обґрунтовується актуальність даної роботи.

### 2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Теоретичні та практичні аспекти щодо економічної сутності та особливостей використання інтелектуальної власності відображені у працях цілої низки зарубіжних вчених: В. Коена, П. Бандіцакалчая, Т. Давенпорта, Л. Едвінсона, М. Хаммера, Дж. Чампі, Т. Хатторі та інших [3–8]. Зокрема ними було досліджено причини посилення ролі інтелектуальної власності та збільшення долі інтелектуального капіталу в діяльності підприємств у світовому господарстві.

Серед вітчизняних дослідників можна виділити наукові праці М. Паладія, О. П. Орлюка, П. Д. Макаренко, О. А. Підопригори та О. Б. Бутнік-Сіверського, які досліджують, зокрема, особливості правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності [9–12].

Однак, незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених питанням формування інтелектуальної власності, необхідно зазначити, що сьогодні у сучасній вітчизняній та зарубіжній економічній літературі відсутній єдиний підхід визначен-

ня інтелектуальної власності та класифікації об'єктів інтелектуальної власності. Як науковий термін, інтелектуальна власність вживається в економічному та юридичному значенні. Тому дана категорія потребує подальшого детального розгляду та дослідження.

### 3. Об'єкт, ціль та задачі дослідження

Об'єктом дослідження є теоретичні та практичні аспекти формування інтелектуальної власності підприємств.

Метою дослідження є визначення категорії інтелектуальної власності та класифікації об'єктів інтелектуальної власності.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- аналіз існуючих літературних джерел щодо визначення категорії «інтелектуальна власність»;
- дослідження підходів щодо класифікації об'єктів інтелектуальної власності.

### 4. Матеріали та методи дослідження

Теоретико-методологічну базу дослідження складають наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем формування інтелектуальної власності в сучасних умовах господарювання.

Для вирішення визначених завдань були застосовані методи:

- загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічної дійсності;
- діалектичний метод дослідження економічних явищ та процесів у їх взаємозв'язку та розвитку;
- методи структурно-логічного аналізу (при побудові логіки та структури роботи);
- метод деталізації та синтезу (для вивчення предмету і взаємозв'язку його складових частин).

### 5. Результати досліджень сутності категорії «інтелектуальна власність»

Для визначення економічної сутності інтелектуальної власності необхідно розглянути існуючі підходи до трактування поняття інтелектуальної власності. Вперше тер-

мін «інтелектуальна власність» був вжитий у Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), прийнятій у Стокгольмі 14 липня 1967 року і з того часу саме цей термін почав застосовуватися в міжнародних конвенціях і в законодавстві багатьох країн світу. За визначенням ВОІВ, інтелектуальна власність — це закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній та художніх галузях [13].

Ряд науковців розглядають інтелектуальну власність як результат втілення ідей, творчих думок, винаходів, технологій та їх комерційне застосування [14–18]. Інший підхід, що передбачає тлумачення інтелектуальної власності як складової економічної категорії «власність» знаходимо у працях науковців, які вважають, що саме власність є визначальною категорією і ознакою [19]. Як юридична категорія поняття «власність» зводиться до права власності, оскільки економічні відносини власності регулюються природним правом за законодавством [20].

Інші науковці розглядають інтелектуальну власність з соціально-філософської точки зору як особливу форму соціальних відносин, які виникають з приводу розпорядження об'єктами, структура яких визначається патентом або авторським свідоцтвом [21].

На думку деяких дослідників, процеси комерціалізації результатів інноваційної діяльності дають можливість розглядати інтелектуальну власність і як товар (як нематеріальний актив), і як капітал (витрати на освіту та вкладання у нематеріальні активи) [12].

Відповідно до Цивільного кодексу України (ст. 418) право інтелектуальної власності тарактується як «право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом» [22]. Це визначення, на погляд автора статті, містить переважно юридичний підхід до тлумачення змісту інтелектуальної власності, яка пов'язується із правами на результати творчої, інтелектуальної діяльності людини. Такого підходу дотримуються ряд вітчизняних та зарубіжних вчених [23–25].

Автор статті погоджується з думкою З. В. Пічкурової, що всі трактування інтелектуальної власності в межах юридичного підходу суттєво звужують її зміст і значення в сучасних умовах економічного розвитку, обмежують їх певним об'єктом, зареєстрованим у визначеному законом порядку, звертають увагу, передусім, на матеріальну форму вираження певної ідеї і не мають вирішального значення для виявлення її сутності як економічної категорії [26]. Далі науковець зазначає, що підходи «...за ознакою економічної спрямованості, як, власне, і погляди в межах юридичного підходу, є дещо односторонніми та звуженими. У таких тлумаченнях акцент робиться на основних складових категорії «власність»: володіння — користування — розпорядження вже наявним об'єктом інтелектуальної власності, і, водночас, ігноруються особливості процесу створення об'єкта інтелектуальної власності та його економізації» [26, С. 216].

Вважаємо доцільним використовувати комплексний підхід до визначення поняття «інтелектуальна власність», заснований на поєднанні юридичної та економічної складової, відповідно до якого, інтелектуальна власність є «галуззю права, що має справу з корисністю, застосуванням, набуттям, примусом і попередженням

зловживань приватними юридичними правами в деяких формах інтелектуальних творін у промислових, наукових, літературних і артистичних сферах, а також у деяких формах ідентифікації підприємницької діяльності з метою їх економічного використання в конкурентній підприємницькій діяльності, у виробництві, комерції і торгівлі» [27] та узагальнюючим і багатомірним економіко-філософсько-правовим поняттям, яке можна розглядати лише у сукупності різних підходів на перетині наук, оскільки включає в себе достатньо різноманітні за своєю функціональною належністю об'єкти (об'єкти промислової власності та авторського права, і яке є досить складним, оскільки має прикордонний характер і є надбанням одночасно декількох наук) [28].

З. В. Пічкурова зазначає, що: «...інтелектуальна власність являє собою сукупність відносин щодо володіння, користування та розпорядження результатами інтелектуальної діяльності людини в галузі науки, технологій, літературно-мистецької діяльності..., з економічного погляду інтелектуальну власність можна тлумачити як сукупність результатів інтелектуальної діяльності людини, які здатні приносити економічну вигоду, і щодо використання яких виникають відносини володіння та розпорядження» [26, С. 217].

Однак наведені вище визначення, на погляд автора, є дещо громіздкими та деталізованими. На думку автора статті, інтелектуальна власність відображає відносини правового (юридичного) та економічного характеру щодо створення, використання та комерціалізації результатів творчої діяльності.

Подальше дослідження категорії «інтелектуальна власність» неможливе без детального розгляду класифікації об'єктів інтелектуальної власності. Класифікація, зазначена у Стокгольмській конвенції дає розширений перелік об'єктів інтелектуальної власності: літературні, художні та наукові твори; виконавська діяльність артистів; винаходи; наукові відкриття; промислові зразки; товарні знаки; захист від недобросовісної конкуренції; інші права, що відносяться до інтелектуальної власності [29].

Відповідно до положень ВОІВ усі об'єкти інтелектуальної власності можна віднести до однієї з двох груп: або до промислової власності, або до авторського права [13]. Така класифікація набула значного поширення та є базовою у працях деяких вітчизняних та зарубіжних вчених [30, 31].

Б. Претнар також об'єднує усі об'єкти інтелектуальної власності у дві основні групи: патенти та об'єкти авторського права, які представляють інтелектуальну власність з боку пропозиції та товарні знаки і недопущення недобросовісної конкуренції, що представляють інтелектуальну власність з боку попиту [27].

В Угоді про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) (1993 рік) класифікація об'єктів інтелектуальної власності має наступні групи: авторське та суміжні права; товарні знаки; географічні позначення; промислові зразки; патенти; топографії інтегральних мікросхем; охорона закритої інформації; контроль за антиконкурентною практикою у договірних ліцензіях [32].

На думку деяких дослідників, класифікація інтелектуальної власності включає три елементи:

— інтелектуальний продукт (результат творчої діяльності, важливий для інтелектуально підготовленого кола осіб);

- інтелектуальна власність (права власності на результати інтелектуальної діяльності);
- нематеріальний актив (патенти, технологічні та технічні досягнення, інші об'єкти інтелектуальної власності підприємств) [33].

У деяких науковців спостерігається інший підхід до класифікації об'єктів інтелектуальної власності, за якого виділяються три основні групи:

- інтелектуальні результати мистецької діяльності;
- об'єкти промислової власності;
- наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, селекційні досягнення, тощо [34].

Інші дослідники до класифікації об'єктів інтелектуальної власності відносять значно більше груп, наприклад: твори науки та мистецтва; права на копіювання та розповсюдження патенту; права на винаходи та ін.; права на інформацію [35].

На думку П. Крайнева, класифікація об'єктів інтелектуальної власності включає наступні групи: промислова власність; авторське право; комерційна таємниця [36].

Зважаючи на різноманітність зазначених вище підходів, ми приєднуємось до позиції дослідників, які відносять до класифікації об'єктів інтелектуальної власності, як сукупного поняття різноманітні права (на результати творчої діяльності у сфері літератури, мистецтва, науки та техніки; індивідуальні товарні знаки; захист від неправової конкуренції) [37, 38].

## 6. Обговорення результатів дослідження сутності інтелектуальної власності

Проведене дослідження показало, що сьогодні відсутній єдиний підхід щодо сутності категорії «інтелектуальна власність». В науковій літературі поширені підходи до визначення зазначеної категорії, які розглядають інтелектуальну власність з позицій права власності, з суто юридичної точки зору, з соціально-філософської точки зору.

Автор статті погоджується з думкою науковців, які вважають, що всі трактування інтелектуальної власності в межах юридичного (правового), або економічного підходу значно обмежують зміст даної категорії та підтримуємо доцільність комплексного підходу для визначення поняття «інтелектуальна власність», заснованого на поєднанні юридичної та економічної складової. Тому, на погляд автора інтелектуальна власність відображає відносини правового (юридичного) та економічного характеру щодо створення, використання та комерціалізації результатів творчої діяльності.

Дослідження також показують наявність різноманітних підходів у науковців щодо класифікації об'єктів інтелектуальної власності. Зважаючи на постійне збільшення напрямків інноваційної діяльності, появу якісно нових результатів науково-технічного прогресу, автор підтримує погляди дослідників, що інтелектуальна власність — це сукупне поняття, яке визначає права на різноманітні об'єкти, зокрема, результати інтелектуальної (творчої) діяльності в галузі літератури, мистецтва, науки й техніки, а також в інших галузях творчості тощо.

Результати проведеного дослідження можуть мати практичне значення для визначення пріоритетних видів об'єктів інтелектуальної власності на промислових підприємствах в процесі реалізації інноваційної діяльності.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на розробку основних напрямків удосконалення процесів управління інтелектуальною власністю промислових підприємств в Україні.

## 7. Висновки

В результаті проведених досліджень:

1. Встановлено необхідність уточнення поняття «інтелектуальна власність» як важливої категорії інноваційного розвитку підприємств.
2. Виявлено наявність різноманітних підходів до визначення поняття «інтелектуальна власність» (юридичний, соціально-філософський, економічний), що обмежують зміст і значення даної категорії.
3. Встановлено, що комплексний підхід, який поєднує усі аспекти поняття «інтелектуальна власність» найбільш повно відображає сутність та природу даного поняття.
4. Досліджені підходи щодо класифікації об'єктів інтелектуальної власності та визначено, що найбільш повна (сукупна) класифікація повина містити різноманітні об'єкти (результати інтелектуальної (творчої) діяльності в галузі літератури, мистецтва, науки й техніки, а також в інших галузях творчості тощо).

## Література

1. Українець, А. Інтелектуальний капітал — передумова економічної незалежності України [Електронний ресурс] / А. Українець, П. Шиян, С. Олійничук. — Режим доступу: \www/URL: <http://www.ukrspir.com/items/view/39>. — 01.11.2015
2. Бутнік-Сіверський, О. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт [Текст] / О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. — 2003. — № 5. — С. 3–12.
3. Cohen, W. M. R&D Spillovers, patents and the Incentives to Innovate in Japan and the United States [Text] / W. M. Cohen, A. Goto, A. Nagata, R. R. Nelson, J. P. Walsh // Research Policy. — 2002. — Vol. 31, № 8–9. — P. 1349–1367. doi:10.1016/s0048-7333(02)00068-9
4. Bunditsakulchai, P. Compilation of interregional energy SAM of Japan for environmental tax policy evaluation [Text] / P. Bunditsakulchai, H. Taguchi, K. Hitomi. — Central Research Institute of Electric Power Industry, 2011. — Vol. IV. — 33 p.
5. Davenport, T. H. Business Innovation: Reengineering Work through Information Technology [Text] / T. H. Davenport. — Boston: Harvard Business School Press, 1993. — 364 p.
6. Lin, C. Y.-Y. National Intellectual Capital: A comparison of 40 countries [Text] / C. Y.-Y. Lin, L. Edvinsson. — Springer, 2010. — 227 p. doi:10.1007/978-1-4419-7377-1
7. Hammer, M. Reengineering the corporation: a manifesto for business revolution [Text] / M. Hammer, J. Champy. — New York, NY: Harper Business, 1993. — 223 p.
8. Hattori, T. An empirical analysis of the transition to retail competition in the U.S. electricity industry [Text] / T. Hattori, R. J. Graniere. — Tokyo, 2001. — 90 p.
9. Паладій, М. Інфраструктура системи державного управління сферою інтелектуальної власності: підхід до удосконалення [Електронний ресурс] / М. Паладій // Науковий вісник. — 2011. — Вип. 7. — Режим доступу: \www/URL: [http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo\\_1/visnik7/fail/paladij.pdf](http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik7/fail/paladij.pdf)
10. Орлюк, О. П. Правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності: галузеві аспекти [Текст]: монографія / О. П. Орлюк, О. Д. Святоцький, Т. С. Демченко та ін. — К.: ПП «Авокадо», 2006. — 412 с.
11. Макаренко, П. Д. Інфраструктура інтелектуальної власності в Україні: комунікаційний аспект [Текст] / П. Д. Макаренко, Г. В. Шемаєва // Вісник ХДАК. — 2014. — Вип. 43. — С. 97–104.
12. Підпригора, О. А. Право інтелектуальної власності: академ. Курс [Текст]: підруч. / О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб'язко та ін.; за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. — 2-ге вид. перероб. та доп. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — 672 с.

13. Всемирная организация интеллектуальной собственности. Основы интеллектуальной собственности [Текст]. — К.: Изд. дом «Ин Юре», 1999. — 600 с.
14. Буряк, Е. М. Международное авторское право [Текст] / Е. М. Буряк. — 2-е изд. — М.: ИНИЦ Роспатента, 1999. — 95 с.
15. Лонг, Д. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування [Текст]: практ. посіб. / Д. Лонг, П. Рей, В. О. Жаров та ін. — К.: К.І.С., 2007. — 448 с.
16. Ідріс, К. Інтелектуальна власність — потужний інструмент економічного зростання [Текст]: пер. с англ. / К. Ідріс. — К.: Укрпатент, 2006. — 372 с.
17. Полторац, А. Основы интеллектуальной собственности [Текст]: пер. с англ. / А. Полторац, Л. Лернер. — М.: Вильямс, 2004. — 208 с.
18. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар [Текст]. — К.: Істина, 2004. — 928 с.
19. Ульянов, Р. В. К вопросу об интеллектуальной собственности как экономической категории [Текст] / Р. В. Ульянов. — Волгоград: Перемена, 2001. — 27 с.
20. Леощенко, Д. І. Співіснування двох концепцій права інтелектуальної власності в Україні: філософський аспект проблеми [Текст] / Д. І. Лещенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. — 2012. — № 49. — С. 278–284.
21. Безмолитвенный, А. С. Социально-философские аспекты интеллектуальной собственности в сети Интернет [Текст]: автореф. дис. ... канд. фил. наук: 09.00.11 / А. С. Безмолитвенный. — М.: МГУ, 2010. — 17 с.
22. Цивільний кодекс України [Текст]: зі змінами та допов. на 25 серпня 2010 року. — К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 260 с.
23. Муштафаева, Э. И. Проблема защиты интеллектуальной собственности ИТ сферы в Украине [Текст] / Э. И. Муштафаева, Р. Т. Фазылова // Культура народов Причерноморья. — 2011. — № 217. — С. 64–66.
24. Олехнович, Г. И. Интеллектуальная собственность и проблемы ее коммерциализации [Текст] / Г. И. Олехнович. — Минск: Амалфея, 2005. — 128 с.
25. Мельник, Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: энциклопедический словарь [Текст] / Л. Г. Мельник. — Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. — 384 с.
26. Пічкурова, З. В. Систематизація теоретичних положень та наукових поглядів на економічний зміст інтелектуальної власності [Текст]: зб. наук. пр. / З. В. Пічкурова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». — 2013. — Вип. 24. — С. 215–219.
27. Pretnar, V. Intelektualna lastina v sodobni konkurenci in poslovanju: pravne osnove, ekonomska analiza i podjetniski cilji [Text] / V. Pretnar. — Ljubljana: GV Založba, 2002. — 239 p.
28. Подуяктова, О. В. Інтелектуальна власність та інтелектуальний потенціал [Текст] / О. В. Подуяктова // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2003. — Вип. 15. — С. 250–254.
29. Convention Establishing the World Intellectual Property Organization (Signed at Stockholm on July 14, 1967 and as amended on September 28, 1979) [Electronic resource] // World Intellectual Property Organization. — Available at: \www/URL: [http://www.wipo.int/treaties/en/convention/trtdocs\\_wo029.html](http://www.wipo.int/treaties/en/convention/trtdocs_wo029.html)
30. Чухно, А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України [Текст] / А. А. Чухно. — К.: Логос, 2003. — 632 с.
31. Брижко, В. М. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція [Текст] / В. М. Брижко, О. М. Гальченко, В. С. Цимбалюк, О. А. Орехов, А. М. Чорнобров; за ред. Р. А. Каложного, М. Я. Швеца. — К.: Інтеграл, 2002. — 220 с.
32. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 15.04.1994. — Режим доступу: \www/URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/981\\_018](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/981_018)
33. Волков, О. І. Економіка й організація інноваційної діяльності [Текст]: підруч. / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.; під ред. О. І. Волкова, М. П. Денисенка. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 960 с.
34. Ковальчук, Т. Г. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності в Україні [Текст]: зб. наук. пр. / Т. Г. Ковальчук // Формування ринкових відносин в Україні. — 2004. — Вип. 1(32). — С. 75–80.
35. Рибалкін, В. О. Теорія власності [Текст] / В. О. Рибалкін, І. В. Лазня. — К.: Логос, 2000. — 279 с.
36. Крайнев, П. П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю [Текст]: монографія / П. П. Крайнев. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — 444 с.
37. Базилевич, В. Д. Інтелектуальна власність [Текст]: підруч. / В. Д. Базилевич. — 2-ге вид. стер. — К.: Знання, 2008. — 431 с.
38. Макаров, В. Інтелектуальна власність: правові та економічні питання формування [Текст] / В. Макаров, А. Козырев, Г. Микерин // Російський економічний журнал. — 2003. — № 5/6. — С. 14–36.

#### ИССЛЕДОВАНИЕ СУЩНОСТИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Исследованы подходы к определению сущности категории «интеллектуальная собственность». Выявлено наличие различных подходов к определению понятия «интеллектуальная собственность» (юридический, социально-философский, экономический), ограничивающие содержание и значение данной категории. Установлено, что комплексный подход, сочетающий все аспекты понятия «интеллектуальная собственность» наиболее полно отражает сущность и природу данного понятия. Исследованы подходы к классификации объектов интеллектуальной собственности.

**Ключевые слова:** интеллектуальная собственность, инновационная деятельность, юридический подход, экономический подход, комплексный подход.

*Семенова Валентина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: [semenova\\_vg@ukr.net](mailto:semenova_vg@ukr.net).*

*Семенова Валентина Григорьевна, кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия, Одесский национальный экономический университет, Украина.*

*Semenova Valentina, Odessa National Economics University, Ukraine, e-mail: [semenova\\_vg@ukr.net](mailto:semenova_vg@ukr.net)*